

Diana Blagoeva

(Bulgaria, Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences)

Some Peculiarities of the Lexicographic Concept of the *Bulgarian Explanatory Dictionary* by Stefan Mladenov

Abstract: This article examines some features underlying the realization of the lexicographic concept of Stefan Mladenov's *Bulgarian Explanatory Dictionary*. The Dictionary provides versatile complex information about the Bulgarian lexis and combines elements of other genres and types of lexicographic works such as bilingual, etymological, dialectal, onomastic, spelling, ethnolinguistic and encyclopedic dictionaries. This determines its unique nature and warrants its characterization as the first attempt at creating a universal dictionary of the Bulgarian language.

Key words: history of Bulgarian lexicography, lexicographic parameterization, explanatory dictionaries, universal dictionary, Stefan Mladenov's lexicographic contribution

Диана Благоева

(България, Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“,
Българска академия на науките)

Особености на лексикографската концепция на „Български тълковен речник“ от Стефан Младенов

Български тълковен речник от Стефан Младенов (нататък – БТР), който събира и систематизира значителна част от словното богатство на българския език от втората половина на XIX и първите десетилетия на XX век, заема специално място в историята на българската лексикография. Независимо от това, че остава незавършен, този речник полага основите на академичната лексикография в България. Приложените в БТР лексикографски подходи и техники очертават приемствеността в развитието на българска лексикография¹: речникът е преходното звено между българското речниково дело от края на XIX и първото десетилетие на XX в., от една страна, и постиженията на българската лексикографска мисъл от втората половина на XX в., от друга страна, сред които следва да се посочат *Български тълковен речник* от Л. Андрейчин и колектив (с първо издание от 1955 г.; многократно преиздаван, включително в допълнен и преработен вид), *Речник на съвременния книжовен български език* в три тома (1955 – 1959), както и най-мощният проект в българската тълковна лексикография – многотомният академичен *Речник на българския език* (т. 1 от 1977 г.; продължавашо издание) (вж. Чолакова/Cholakova 1978; Чоролеева/Choroleeva 2008; Чоролеева/Choroleeva 2018).

Работата върху БТР започва през двадесетте години на XX век и се извършва първоначално в рамките на Българската академия на науките по утвърден от нея план (Теодоров-Балан, Цонев/Teododrov-Balan 1916; Летопис/Letopis 1919: 30-31), но впоследствие е изнесена извън Академията (Летопис/Letopis 1924: 15). В началото авторският колектив, освен Стефан Младенов, включва други трима видни български езиковеди – Александър Теодоров-Балан, Беньо Цонев и Стоян Аргиров. Поради смъртта на Б. Цонев (1926 г.) обаче и оттеглянето на Ст. Аргиров частта от първа до

¹ За периодизацията на българското речниковото дело вж. Кювлиева/Kyuvlieva 1998; Чолакова/Cholakova 1978; Чоролеева/Choroleeva 2008; Чоролеева/Choroleeva 2018 и др.

шеста свезка (А – допоявам) е разработена от Младенов и Балан, а от седма свезка нататък Младенов остава като единствен съставител. Първият том на речника (букви А – К) се публикува в 12 свезки в продължение на повече от две десетилетия (от 1927 до 1951 г.), а като общо книжно тяло излиза през 1951 г. със заглавието „Български тълковен речник с оглед към народните говори“ под авторството на Стефан Младенов и с „донегдешното участие на проф. А. Т. Балан“ (БТР/ВТР 1951: 1).² Ст. Младенов разработва речниковите статии също за частта Л – свят, но не успява да издаде нови свезки. След смъртта на автора (1963 г.) с редакционната обработка на подготвените речникови материали (от букви Л – Р) се заема проф. Йордан Заимов. Кр. Чолакова съобщава, че вторият том на речника е приет от Научния съвет на Института и е предаден за печат в Издателството на БАН (Чолакова/Cholakova 1969). По неясни причини обаче той остава непубликуван. Така до ден днешен изготвените от Ст. Младенов и редактирани от Й. Заимов речникови материали продължават да бъдат непознати както за широката общественост, така и – до голяма степен – за специалистите филолози.³

Концепцията за речника е изложена в проспекта за неговото изработване (Аргиров, Младенов, Теодоров-Балан, Цонев/Argirov, Mladenov, Teodorov-Balan, Tsonev 1920), както и в подготвения от А. Теодоров-Балан предговор на труда (БТР/ВТР 1951: 3-20). Авторите си поставят за цел, следвайки приетото през 1917 г. от годишното събрание на БАН решение, да съставят „наръчен речник“, който да съдържа

материали от книжовната ни реч като речника на Дювернуа и материали от народната реч като речника на Герова, но с по-широко и по-грижливо използване на литературните паметници и публикувания досега лексикален материал от народната реч (Аргиров, Младенов, Теодоров-Балан, Цонев/Argirov, Mladenov, Teodorov-Balan, Tsonev 1920: 4).⁴

Концепцията предвижда в речника

за всяка дума, освен нужното кратко и ясно определение, да се дава произходът на думата, граматичните форми, синонимите и антонимите (ако има), същинското и преносното значения с доста изрази, които да обясняват тия значения, като се посочва в по-важни случаи и изворът, а при по-мъчни определения да се прибегва за тълкуване до съответните френски или немски думи БТР/ВТР 1951: 3-4).

² За историята на речника вж. по-подробно Чолакова/Cholakova 1978; Русинов/Rusinov 1990; Попов/Popov 2002: 285-289; Чоролеева/Choroleeva 2008; Крумова-Цветкова, Джунова/Krumova-Tsvetkova, Dzhunova 2013 и др.

³ За първи път родната научна общественост беше запозната със съдържанието на непубликувания втори том на БТР и с някои особености на приложените в него лексикографски подходи и техники чрез серия публикации (вж. Атанасова/Atanasova 2020; Благоева/Blagoeva 2020; Колковска/Kolkovska 2020; Костова/Kostova 2020; Кузмова/Kuzmova 2020; Сумрова/Sumrova 2020) в сборника „Българският език – исторически и съвременни аспекти“, издаден през 2020 г. от Института за български език при БАН в чест на 140 години от рождението на акад. Стефан Младенов.

⁴ Според първоначалните предложение на двама от авторите – А. Теодоров-Балан и Б. Цонев, представени през 1914 г. пред Историко-филологическия клон на БАН и публикувани в отделна брошура през 1916 г., се е предвиждало разработването на три вида речници: „всебългарски“ *Речник на българския език*, който „изцяло обнима в себе езика на целокупния български народ, а то е всичко, щото има създадено за словесен изказ в общуването между българи от всички времена, места и общества (съсловия)“, *Речник на българския книжовен език* и *Правописен речник* (Теодоров-Балан, Цонев/Teodorov-Balan, Tsonev 1916: 2).

Това синтезирано описание задава основните лексикографски параметри⁵ на труда: интерпретационен, етимологичен, граматичен, илюстративен, библиографски, преводен. В речника са застъпени също следните лексикографски параметри: формалноезиков, морфологичен, словообразователен, стилистичен, нормативен, фразеологичен, енциклопедичен, ономастичен, ареален, идиолектен и др. Представяната в речника лексикографска информация се отличава с подчертана широта и комплексност и в редица отношения надхвърля рамките на типичното за тълковен речник лексикографско описание.

Без да имаме за цел да правим изчерпателен анализ на възприетите в БТР лексикографски принципи⁶, тук ще се спрем на някои специфики в реализацията на определени лексикографски параметри и в прилагането на някои лексикографски техники в речника, които дават основание този труд да бъде характеризирен като уникален за българската лексикография. В изследването е привлечен материал не само от публикувания през 1951 г. първи том (вж. Фигура 1), но и от неиздадения втори том на речника, като за целта е използван направеният в Института за български език машинописен препис на материалите за тома Л – Р, върху който са нанесени редакторските поправки на проф. Й. Заимов (вж. Фигура 2).

⁵ По дефиницията на Ю. Караулов лексикографският параметър е минимална единица езикова информация, която се представя в речниците и чрез която може да се извърши класификация на лексикографската информация (Караулов/Karaulov 1981: 44).

⁶ Аналитичен коментар на концепцията, върху която е изграден речникът, и нейната реализация в единствения публикуван том представя Д. Попов (Попов/Popov 2002).

колица-оту *сщ. с. обл. тур.-бълг.*; = количава билка.

количавя *бйлка прл. сщ. ж., -о биле прл. сщ. с. обл. I. бот. раст. клинвиче, клиново биле, лат. Linaria vulgaris; обл. горчивче, клинвиче 2. раст. Veronica spicata, и V. orchidea ||-а трева ж. обл.: бот. раст. бяла горчивка.*

количје *с. обл.: бот. I. раст. бабиче; 2. раст. Vincetoxicum laxum Bartl. ||-ев бурен м. обл.: бот. раст. змиянец.*

количество *с. книж.; стб. количство, лат. quantitas, рус. количество; известна мяра от вещество или число от неща или др. под. Голямо к. пари; голяма сума. Голямо к. жито, житни храни, царевича. На количество се противопоставя качество. = м. др. степен на доброта в състав ||-ен прил. м.: хим. който се отнася до количество; количествен анализ; против. качествен.*

количка *жс. ум. от кола I.*

количкар *м.:* който ходи по селище та продава с количка плодове, зеленчук и под.
колк *м. обл. стар.; стб. кълък; кълва, обл. кълк.*

колкавичък *жс. ум. от колкав], жс. -а, с. -о; стб. колккъ = лат. quantus колък, колко голям; колчав; колкавки; с. колко много ||-ки I. мст. ум.: колкавичък, ум. от колкав ||-то мст. оти. от колкав; колчавто.*

колкн *II. прл. м., жс. -на, с. -но обл.; от гл. коля; рус. колкий 'бодлив'. : за път — който е с много грапи или катъчета, та мъчно се ходи по него. Из колкото друмъе.*
колквичък *-ки прил. (мст.) обл., ум. от колкн, колко; жс. колкавичък. К-чка му е пишатата на детето.*

колкна *обл. гл. пр. екр. I. 5, тр. -нувам; побутвам, бутнувам; срв. илѣвам.*
колко *нар. вѣпр.; стб. колко = лат.*

quantum, рус. сколько; фр. combien. I. Колко къщи има в това село? Колко църкви имате в града? Колко е дълбок тоя кладенец? Колко си по-стар от брата си? Колко деца имаш? Колко искаш за тоя кон? Колко има от тука до селото ви? син. как Колко даваш брашното? || По колко е брашното, солта. : на каква цена се продава; нем. wie teuer? 2. оти. колкото. Роси, роси, росица, да ми расте косица колко една лозница. Купенът колко се извишава, все по тънък се кладе. Пог. Колко богат, толкоз и скъп. Колко ти мене, толкова и аз тебе. 3. прен. и като сз.: токушо; едва, като, след като, шом (като). Колко Бояна легнала, ето го Стоян да иде. 4. отстъп. ако и да. Колко да им е земя берекетлия, пак не могат да се прехранят. || В съчетания с предлози: в, без, до, из, на, о, от, по, през, при, с, у. В колко време можеш свърши тая работа? Въз колко му иде оката? До колко пари ще трябва за това? За колко си купил тая нива? Из колко различни книги е почер-

пено веществото за тая негова книга? На колко дяла го раздели? На колко години си? О колко ката е въжето? От колко време стоиш тука? По колко е овата (килото)? С колко може да се купят чифт волове? През колко дупки го провираш? за лица от м. р. = колцина. При колко души ходихте да питате? У колцина писатели днес има толкова прекрасни образи и възвишени чувства? || Колко за: колкото или що се отнася до. Колко за българска йерархия, турци сами от себе си никакво препятствие не би били учинили *Пак.*

колко-гѣде *нар. ум. -це: колко(то) и да е; що-годе; син. поне малко. Разбирате ли колко-годе немски? обл. до някъде, поне малко. Да съм здрав да мога да работя колко-годе.*

колкож *нар. обл. стар.: I. колкото. Извикал колком можал; и. колком му глас държал 2. сз. = камо ли. Той не услужива на близките си, колком повече на познати ||-ма мст. вѣпр. само за мц. м. р.: колцина Колкомъ сте тука? ||-то нар. оти. от вѣпр. колко: стар. колком. Взemi си колкото шеш, колкото ти трябва. Много пъти колкото повече, толкова по-добре, ала нерядко и наопаки: колкото по-малко, толкова по-добре. По сем сега ще го продадем за колкото да е; срв. по-що за-що. Колкото можеш, толкоз вдигај: ако се пресниши, можеш да се изкилиш. Колкото съм дълг, да съм прав, та бих небо достигнал? гат.; път. || отстъп. Никой му не отговаряше, колкото и да викаше той. Пог. Колкото повече има, колкова повече стиска: колкото е по-богат, толкова е по-скъперник. Колкото ти мене, толкова и Господ тебе. Колкото сърце боляло, толкова очи плакали. ||-ото за: що се отнася до.; относно, относително, досежно; рус. что касается. Колкото за пари, аз ще ви дам на заем. || Колкото да е: колко-годе, донякъде, горе-долу. След шест месеца можеше да тълкува колкото да е мислите си. || В сравнит. изкази: колкото — толкова (повече). Колкото вървел, толкова повече го било страх.*

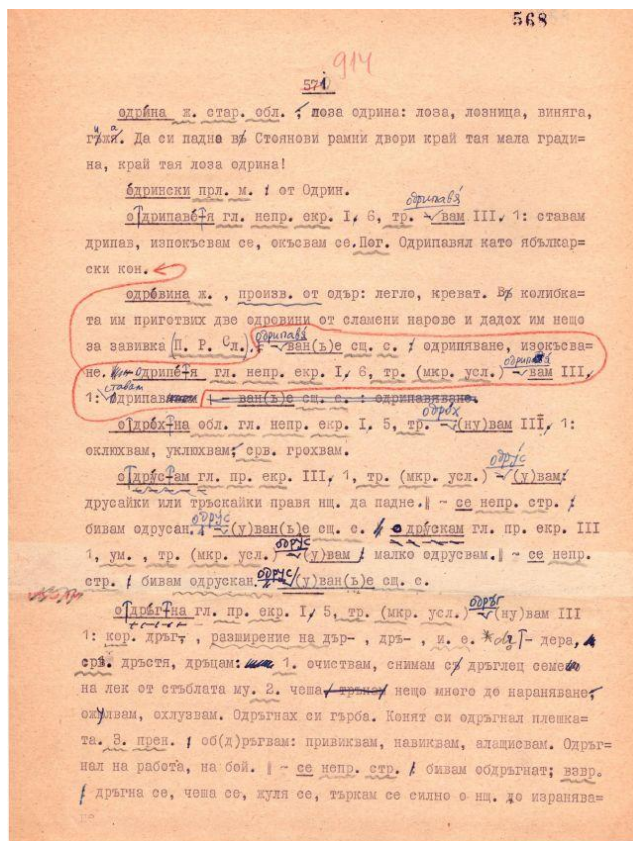
колладис(у)вам *гл. пр. тр. обл. прост. III. 1, екр. -сам, обл. -ша I. 10; тур.: чекам годно време, гледам, търся удобен случай за иш.*

коллун *м. прост., сега малко употр.; тур.: обикаляща стража; патрул; тур. кол; рус. объезд.*

колна *I. ум. от коля 'резна, бодна', рус. уколоть: гл. пр. екр. I. 5, мкр. усл. -(ну)вам III. I: бодна. Колна ме по сърцето*
колна *II. гл. обл. пр. екр. I. 5, мкр. усл. -(ну)вам III. I; от сщ. коло: търколя; търкалям.*

колийн *м.: колотовник, коларски път; фр. chemin vicinal; тур., сега неупотр. араба-йолу; прот. арабджийски път. Ако върви в колника, може да си дойде по-скоро П. Р. Сл.*

Фигура 1. Страница от *Български тълковен речник* (А – К, 1951)

Фигура 2. Страница от машинописния препис на неиздания втори том на Български тълковен речник (Л – Р) с редакторски поправки

Съставът на словника на БТР се отличава с редица особености.⁷ Една от тях се състои в това, че макар трудът да е определен като „преди всичко речник на българския книжовен език и на обществената българска реч“⁸ (БТР/ВТР 1951: 5), той представя широко и словното богатство на диалектите (във връзка с това при издаването му като общо книжно тяло през 1951 г. към заглавието му е добавено пояснението „с оглед към народните говори“). Квалификаторът обл. (областно), с който се маркират диалектни лексикални единици, присъства при множество заглавки като: *акрап* ‘вид скорпион’, *болчав* ‘болнав’, *врю* ‘съвсем, всичко’, *деве* ‘ала, но, обаче’, *дупец* ‘лале’, *ерембица* ‘яребица’, *жерава* ‘жарава’, *зааведойка* ‘пристануша’, *изотвождам* ‘излизам’, *калерче* ‘макара с конци’, *лабед*, *лебад*, *лембед*, *либед*, *лобод* и *люлебед* ‘лебед’, *ламберуда* и *лампериишка* ‘светулка’, *лаута* ‘цигулка’, *левен* ‘невен’, *лелек* (от тур.) ‘щъркел’, *лепир* ‘вампир’, *леса* ‘лисица’, *натрака* ‘напет човек, гиздосия’, *натурулякам се* ‘напивам се’, *небидник* ‘непрокопсаник’, *недохатица* ‘внезапно, ненадейно’, *пилешник* ‘вид фасул’, *песуляк* ‘сипей’, *правиня* ‘магия’, *пророк* ‘малко ревливо дете’, *пунавица* и *пухавица* ‘гъба прахутка’, *пърлок* ‘есенен минзухар’ и др. Особено голям е делът на лексиката от народните говори, представена в неиздания втория том на речника. При това в този том за част от включените диалектни думи лексикографската информация е обогатена със сведения за тяхното териториално разпространение. Така например лексемите *нахнам*, *никутри*, *ножинка* са посочени като характерни за говорите в Родопите,

⁷ По-подробно за особеностите на словника на втория том на речника вж. Благоева/Blagoeva 2021.

⁸ В предговора се посочва още: „Онова, което борави и трябва да борави като дума и реч общи български за словесно сношение между всички българи, за обработка на общата българска мисъл, на българската книжнина, то е гравидото на нашия речник“ (БТР/ВТР 1951: 5).

мошне, немой², оловина – за западнобългарските говори, немой¹ – за източнобългарските говори, а мерджемек – за югозападните български говори. По този начин е направена крачка напред в сравнение с речника на Н. Геров, лексиката в който е събрана „от устата на народа и от народните творения“, но не е характеризирана според разпространението ѝ.⁹

Друга характерна особеност на словника на речника е това, че в него е отразена (без изчерпателност) ономастична лексика от различни класове: антропоними (*Здраве, Здравко, Иван, Индже-войвода, Лазар, Ласка, Люба, Малуда, Милош, Найда, Нино, Новак, Нягул, Опричко, Пройка, Първул*), топоними (*Марино поле*), урбоними (*Едерне, Магарово, Мекиш*), названия на държави (*България, Влашко, Мароко, Московия, Немечко, Немция*), хидроними (*Дунав, Марица*), астроними (*Лебед*), теоними (*Лада, Марс, Морфей*), митоними (*Мегера*), имена на празници (*Власов-ден, Иванов-ден, Маринден, Никулден, Никулица, Луда сряда*) и др. Регистрирането на подобни лексикални единици в тълковен речник не е характерно за съвременната лексикографска практика у нас¹⁰ (Влахова-Ангелова/Vlahova-Angelova 2016), но е в духа на българската (и изобщо славянската) лексикографска традиция от XIX в. (Кювлиева-Мишайкова/Kyuvlieva-Mishaykova 1998: 264).¹¹

Начинът за представяне на ономастичната лексика в БТР не е унифициран. Нерядко информацията се изчерпва с отбелязване (с помощта на съответни квалифициращи) на принадлежността на единицата към кръга на собствените имена, без да се дават други сведения:

Же́ков м. соб. челяд.

Здра́ва ж. соб. лич.

Йб́ца ж. соб. лич.

Коса́н обл. м. соб. лич.

Отделни имена от чужд произход са представени чрез българските им съответствия:

Кабакчи́ев прил. м. соб. челяд. = Тикваров.

Левте́р м. соб. лич. Свободко, Свободан.

Левте́рка ж. соб. лич. обл. Свобода.

В други случаи речниковите статии на онимите съдържат сведения с лингвокултурологичен, етимологичен и енциклопедичен характер, обяснения за словообразователната мотивираност на името, указания за съответствия с имена от други езици, умалителни и съкратени форми, диалектни облици, препратки и др.:

Вла́сов-де́нь м.: день на св. Влас. На Власов-ден не се меси квасен хляб, защото се вярва, че инак цяла година хлябът ще излиза клисав и че, който се нарани през годината, ще му се подлютява, ‘власясва’ раната. Само два пресни хляба (пити) се месят сутринь рано; едната пита се яде от домашни и се раздава по роднини и съседи, а от другата захранват добитъка и ‘секат’ болест влас на волове, *вж.* Муков-денъ [...].

⁹ Липсата на такива данни е едно от главните основания за критика към Н. Геров от страна на съвременниците му (Боров/Вогов 1923: 6-7; Андрейчин/Andreychin 1975: XXXIV₁). Подобни критики отправя по-късно и самият Стефан Младенов, който пише: „Голям недостатък на Геровия труд е това отбягване да се отбелязват областните думи, толкова повече, гдето откъм тая страна Геров е имал добър пример за подражание в известния „Словарь живого великорусского языка“ от В. Дал“ (Младенов/Mladenov 1934: 59). Има данни обаче, че макар в Геровия речник да липсват сведения за източниците и разпространението на заглавните единици, в архива на труда такива сведения са били налични (Боров/Вогов 1923: 6-7; Машалова-Начева/Mashalova-Nacheva 1967).

¹⁰ С изключения, отнасящи се например до названията на празници.

¹¹ Например в речника на Найден Геров, по данни на Т. Панчев в предговора към допълнението към речника, издадено като т. 6, са включени 2200 „кръстни имена“ (Панчев/Panchev 1908: XII).

Дунавъ м. соб. геогр. ... рус. Дунай; лат. Danuvius, нѣм. Donau; от кор. иран. (осет. don = рѣка, вода).

Душанъ м. соб. лич., ум. -**анчо**, ж. -**ана**, ум. ж. -**анка**, произв. отъ душа; вж. Душка, Душко.

Иванъ м. соб. лич., ум. м. -ко, с. -чо, гал. Ванко, Ванчо, Ваньо; стб. Јованъ, от грц. Ἰωάννης, а то от ст.-евр.; рус. Иван, блг. обл. Еван, Ован, Иован.

Игнатъ м. соб. лич. ...: 'Огнян'; лат. ignis = огънь, срод., санскр. Agni...

Никола м. соб. лич., грц. Νικόλαος (νίκη 'победа', ... λαός 'народ'), ум. с. Николчо, обл. (по грц.) Николаки, съкрат. Колчо, Кольо, Коле, ж. Николина, Николинка.

Марко м. соб. лич. кор. ст. евр., лат. Marcus Евангелист Марко. [...]; в нар. пес. Марко = крал Марко, владетел на Прилеп в Югозападна България или Македония; Марко Кралевич, Марко Кралевити.

Интерпретационният параметър в речника има специфични реализации не само при заглавките, които се отнасят към ономастичната лексика. Семантизацията на останалите типове речникови единици се извършва най-често чрез описателна дефиниция, но при това тълкуванията нерядко са разширени и допълнени с етимологични и прагматични разяснения, лингвокултурологична и енциклопедична информация (вж. по-подробно Благоева/Blagoeva 2020):

вампѣр м. [...] 1. същество на поверието, лош нощен дух, който пие човешка кръв, вж. боганец, лепир, вълкодлак, пълтеник. Вярва се, да става от мъртвец, бил приживе зъл и несправедлив между люди, от тях проклет или от мъртвец, когото прескочи котка. Той ходи нощем по селища, да безпокои и мъчи, кого си избере, вж. таласъм. Него може да види само човек съботник, роден в събота; може и да го убие со шиш от черен глог; тогава из телото му изтича млахава, съсирена кръв.

вѣщица [...] б) малка пеперуда, що фърчи вечер около пламъка на свещ или около лампа: казват, че тия пеперудки били уж бродници, що ходят да крадат огъня.

вѣла ж. [...] справа в стопанство за прибиране, вдигане сено, слама и др.; обикнов. от дървен сък, на края разсохат, образуващи два дълги зъба; правят се вили и с два или три зъба дървени, прикрепени о една държаля, или железни.

лисá ж. вид болест, от която слита или капе косата. По народна етимология се свързва името на тая болест с пророк св. Елисей, та се празнува св. Елисей за излекуване от болестта.

наздраве нар. 1. благопожелание или благословия, що се казва, когато някой когото черпят ще пие или пие за здраве на нкг. Отговаря му се: „да ти е сладко!“ Понякъде в отговор на това първият дума: „сладко ви здраве!“ или „сладко ви здравье и иманье!“

Особено подробни са допълнителните лингвокултурологични сведения¹² при лексеми с етноспецифичен характер:

колед|а ж., ум. -**ица**, -**ка** ; стб. колада = лат. calendae (januarii) ; рус. обл. коляда 'бъдни вечер', колада : коледуване от къща на къща с песни (и звезда обл. стар. † и в с.-з. Бълг., гр. Видин). : празник Божич или рождество Христово на 25. XII. ст. ст. (= 7. I. н. ст.); обл. колада, коледня; божик(ъ); К. у българите е най-голям празник, свързан е с най-много старински обичаи и обреди. Едно време всеки българин си закалял за к. свиня, или ако е бил беден, той си купувал малко свинско, та да се облажи. Пазарлъкът

¹² В много случаи привежданите лингвокултурологични сведения се базират на информация от речника на Н. Геров.

на свините понегде ставал на Игнатов ден след църква. Срещу коледа правят бѣдни вечер: събират се всички къщни на вечерята, слагат всякакви постни ястия, до 12 на брой; най-стария прекажда и начупва боговицата. На коледа рано, преди да съвне тръгват коледари из къща в къща да коледуват: казват благословии, пеят песни, всякому наспроти възрастта и работата. Домакините дарят коледарите с разни неща, с колаци, вълна, сирене и др., а коледарите за всяко нещо им казват особена благословия, в красна отмерена реч. Благословиите в разни места биват различни. Ето една благословия от сев. изт. България (Толбухинска, б. Дорбичка ок.): „Славите ли, славите, дружина, Бога, амин! Ела наша слава, мале вишни боже, да поможе, що сме се събрали събор табор момци коладници, що сме пътя пътували, темни нощи требували, моркалпаци поросили, смином китки погубили [...]“.

ладуван(ъ)е с. обл. стар. [...] 2. обл. ходене с песни на девойки лада, облечена като съща невяста с венци и превес, заобиколена със свахи и водена от двамина девери. Нарича се и изнасяне китка и се върши много рано в неделя, когато ще венчаят някого. Става с песни, що се пеят из пътя от момини до извора и около котлите с водата. Една такава песен гласи: Да е знаяла войну майка, че ще войно да се жени, да е гривни разковала, войну коню подковала, да е пелешки разнизала, войну коня обнизала.

на̀ви ж. мн. 1. зли духове от родът на вили, самовили или самодиви, на брой три сестри, според други седем или дванайсет; мъчели родилки, когато почват да раждат, смучели им млякото, налягали ги, докарвали ги да падат в несвест, морели ги, водели сенките им по нечисти места, и ако прекарвали на някоя лехуса сянката през голяма вода, лехусата умираше с големи мъки. Навите живеят нейде далеч през море. За да се махали навите от лехусите, правели се разни магии: гонели ги с брадва из къшетата на стаята, дето е родилката, прекарвали родилката през зелен венец, турали в чиреп катран, лук и три въглена стлъчени, мажели родилката с тая смес до три пъти и баели: Еве (името на родилката) я я преварих, я я обиколих: како що смърдят катранът и лукът, така да смърди (името на родилката) на навите; како що бяга от огъня всяко нещо, така да бягат навите от (името на родилката). Кога ще преброят навите девет хамбара просо, тогай (името на родилката) да държат!

При някои заглавки тълкуванието изцяло е заменено с енциклопедични сведения:

ма̀ртеница ж. жените правят мартеници така: взимат червена и бяла прежда и я осукват на едно връзчица конци, особено червени или др. шарени, що на първи март си връзват на ръка, на шия или нога, та ги носят, докле видят лястовица или щъркел и тогава ги окачат на зелена вейка на зелено дърво; някъде турят мартениците под камък; ако след 40 дни под камъка има мравки, който е сложил мартеницата, ще има много овце.

Този подход влиза в противоречие с декларирания в предговора на речника стремеж към синтетичност на лексикографското описание и също е унаследен от речниковата практика в предходните периоди.¹³ Подобна практика не е присъща за съвременната българска тълковна лексикография.

¹³ В. Кювлиева-Мишайкова отбелязва: „За разлика от съвременните строги канони в лексикографската работа (например изискването дефиницията да бъде в рамките на едно изречение) възрожденският речник е бил свободен от ограниченията и дава допълнителни сведения за означаваното от думата явление или предмет. В отделни случаи допълнителната информация прераства в обстоятелствени описания с етнографски, фолклорен, религиозен и дори граматически характер [...]. Така неизбежно се е стигнало до известен енциклопедизъм в някои от разглежданите речници, дори и до елементи на есеистика“ (Кювлиева-Мишайкова/Kyuvlieva-Mishaykova 1998: 273).

Друга особеност на БТР е посочването на чуждоезикови съответствия при някои заглавки. Това е в синхрон с традицията за създаване на преводно-тълковни речници, характерна за българското речниково дело през XIX в. (Кювлиева-Мишайкова/ Kyuvlieva-Mishaykova 1998).¹⁴ Както беше посочено по-горе, първоначалното решение на авторския колектив е било да се дават съответствия от френски и немски, и то само „при по-мъчни определения“. Очевидно обаче това решение не е спазвано. От една страна, привеждани са съответствия при множество заглавки, чиято семантизация не поражда особени трудности, като *забълка*, *игрек* ‘егрек’, *изговорка* ‘поговорка’, *лозе* и др. От друга страна, значително е разширен кръгът на езиците, от които са търсени съответствия. Освен френски и немски в този кръг са включени също други западноевропейски езици (английски, холандски, италиански), някои славянски езици (руски, чешки, полски, сърбохърватски) и пр. Обикновено чуждоезиковите съответствия (помествани на различни места в структурата на речниковата статия) служат като допълнение към тълкуването на съответната единица, т.е. може да се разглеждат като вторично средство за семантична експликация:

дрóбъ *ж.* *аритм.* въ числителница, наука за смѣтане: часть отъ единица или отъ цѣло; *рус.* ломаница, ломаное число; *нем.* Bruch-Zahl.

ѝзговор *м.*; *рус.* выговор; *нем.* Aussprache; *чеш.* výslovnost': начин как се изговаря.

ѝзгрев *м.* [...] страната, от дето изгрѣва слънцето; *нем.* Ost(en).

лѣдено *сц. с.* от *прил.*, *чеш.* zmrzlina, *нем.* Gefrozenes, *фр.* glace, *англ.* ice-cream: сладолед, подсладено замръзнало мляко.

лѣнта *ж.* [...] ивица; *хол.* lint ‘панделка’.

В отделни случаи обаче тълкувание липсва и семантизацията на съответната речникова единица се извършва единствено чрез чуждоезиковото съответствие:

погрозняване *сц. с.*, *итал.* divenir brutto.

подлòга *ж.* ... || *архит.* = фр. *sommier*.

При реализацията на етимологичния параметър също се наблюдават редица особености. За разлика от речниците от предходния период¹⁵, както и от съвременните тълковни речници, етимологичните сведения в БТР (най-вече във втория му том) са изключително подробни, като се дава обстойна информация за формата, произхода и значението на етимона, както и за родство с думи от други езици:

мозайка *ж.*, *фр.* mosaïque, *къс. лат.* musaicus от *mosacum* = *грц.* μουσαίον ‘музей’, *прл. м.* μουσαίος ‘който принадлежи на музите’ [...].

пубертѣт *м.*, *нем.* Pubertät от *лат.* pubertatem, *вин. пад.* от *pubertas*, -atis, *фр.* puberté, *ст. фр.* pubertet, *лат.* puber ‘полово съзряващ’, *pubes*, *pubis* ‘косъм по тяло (около детеродни удове)’ [...].

пѹнш *м.*, *нем.* Punsch от *англ.* punch, *изговаряно* пънч, пан, от *ст. инд.* рай̎ща, *четено* панча ‘пет’, *срод. с.* *грц.* πέντε, стб. пать и др. [...].

По модела, възприет в речника на френския лексикограф от XIX век Емил Литре¹⁶, в БТР етимологична информация съдържат и речниковите статии за редица

¹⁴ Срв. практиката в лексикографските опити на Неофит Рилски и Иван Богоров от донаучния период в развитието на българската лексикография (Кювлиева-Мишайкова/ Kyuvlieva-Mishaykova 1998), както и в речниците на Н. Геров и А. Дювернуа от втората половина на XIX век.

¹⁵ В речника на Найдено Геров например само се указва езикът, от който е заета съответната дума.

¹⁶ В предговора на БТР се отбелязва, че стремежът на авторите е „методата на тълкуването да бъде приблизително онака на Е. Литре в краткия му речник на френския език“ (БТР/ВТР 1951: 3), като се има предвид Dictionnaire de la langue française, abrégé du Dictionnaire de É. Littré. В този речник е възприета практиката да се посочват етимоните на френските думи в латински.

домашни думи. Посочва се връзката на домашни лексикални единици със старобългарски думи, като по този начин се очертава континуитетът в развоя на речниковия състав на българския език. Дават се сведения и за средство с думи от други езици:

вѣщица [...] *ж.*, *стб.* вѣштица = лат. *magis*, *от кор. на гл.* вѣст-я, вѣщ-ая, и вѣщак ‘който знае и умее’, *както рус.* вѣд-ьма *от корен на гл.* вѣд-ѣти ‘зная’ [...].

нѣведа *ж.* *обл. стар.*, *от кор. об. слав.* вѣд в *стб.* вѣдѣти, вѣмь ‘зная’, *срод. ст. инд.* *vāda*, *нем.* *weiss* *зная*, *рус. от стб.* невежда [...].

недѣг *м.* и **недѣга** *стб.* нѣдѣгъ, *от не и слав. кор.* **dong* ‘як, силен съм’, *срв. лат.* *in-firmus* ‘недѣгав’, *лит.* *dongùs*; *срв. алт. (тюрк.)* *tängri* ‘небе, Бог’, и *лат.* *firmamentum* ‘небосклон, небесна твърд’, *firmus* ‘як’ [...].

порѣй *м.* [...] *от. и.е. кор.* **roi* – **rei* ‘рея се, тека’, *срв. р-ка (от *roi-ka)*, *срод. с лат.* *rivus* ‘поток’, *фр.* *rivière* ‘река’ [...].

Както се вижда от приведените примери, въпреки че речникът е тълковен, в него (особено във втория том, в който авторството е изцяло на Ст. Младенов) се следва модел за етимологизиране на думите (не само от чужд, но и от домашен произход), характерен за етимологичен речник. Това не е учудващо, като се има предвид фактът, че Ст. Младенов е убеден привърженик на сравнително-историческия метод и го прилага широко в богатото си научно творчество (вж. подробно Крумова-Цветкова, Джунова/ Krumova-Tsvetkova, Dzhunova 2013), а освен това е натрупал значителен опит и като автор на етимологичен речник.¹⁷

Специфична реализация в БТР има и нормативният параметър. Известно е, че както Ст. Младенов, така и А. Теодоров-Балан са учени с активна позиция по въпроса за езиковото строителство, чистотата и устройството на книжовния език. Младенов е автор на 150 статии и бележки по правописни проблеми¹⁸, а като редактор на сп. „Родна реч“ в периода 1927-1943 г. има около 300 публикации, свързани с езиковата практика и опазването на чистотата на родния език (Андрейчин/Andreychin 1956; Младенов/ Mladenov 1992: 20; Крумова-Цветкова, Джунова/Krumova-Tsvetkova, Dzhunova 2013). Затова е съвсем закономерно, че в БТР са заложили и нормативни аспекти.

Една от насоките в реализацията на нормативния параметър в речника е свързана с посочване на срещаци се отклонения от нормата по отношение на правописа, правоговора и употребата на думите. Въведени са специални графични символи, чрез които в речниковите статии се сигнализират подобни грешки в писмената или речевата практика:

!! или §: с тия знаци обръщаме внимание, предваряме или предпазваме от грешка в писане, в изговор, во форма или в употреба на думата (БТР/ВТР 1951: 48).

Тези символи се прилагат по-последователно в първия том на речника, във втория са използвани спорадично. Наред с тях неправилни употреби се сигнализират и чрез бележки и пояснения като *погрешно* или *погреш.*, *неправ.* (неправилно), *вм.* (вместо):

дѹмба! *межд.*, *обл.* и *тумба*, *вж. т.* [...].

едачь! *м. прост. вм.* *ядачь* [...].

ѣрица! *ж.* [...] *вж.* *ярица*, *ярка*.

жигла! *ж.*, *погрѣшно*, *вм.* *жегла*.

¹⁷ Етимологически и правописен речник на българския книжовен език. София, 1941.

¹⁸ За вижданията на Ст. Младенов относно правописното устройство на езика вж. Александрова/ Aleksandrova 2020.

ка̀терица [...] *погрешно* за язовец ! [...].

натадя̀ва [...] *погрешно* *вм.* ната̀дява.

разт́ро̀га *ж.* и **разт́ро̀г** *м., неправ.* разстро̀г(а) [...].

пъ̀теш̀дству̀вам [...] *вм.* пъ̀тешеству̀вам (д пред ст още в стб. време се е уподобило, та е излишно).

Както А. Теодоров-Балан, така и Ст. Младенов са ревностни радатели за запазване на чистотата на езика. В предговора към речника Балан обръща внимание:

Чуждото влияние върху общия български език е голямо. То е особито засилено от времето на нашето освобождение. Ала то се проявява напоследък и в голяма наша щета, като му се поддават лекомислени или слабо образовани в български език обществени дейци и книжевници. Против подобно чуждопоклонство е законно и дълг да се въздействува. Там, дето с чуждото или с чуждинското не се принася нищо на мисълта, на знанието, или на вкуса на българското общество, Български тълковен речник ще напомня и ще се противопоставя. Дето българският език има свое средство за изказ, или дето българският дух е призован да постави свое творение, за да се варди **българщината** в езика и в културата, там нашият речник ще го препоръчва (БТР/ВТР 1951: 6).

В речника препоръка за употреба на домашна вместо чужда дума се сигнализира чрез графичния символ §! (срещан и във вида !§ и !), който „варди от небългарщина“ (БТР/ВТР 1951: 48). В първия том знакът е поставен например при заглавки като *експлоратор, експозе, експорт, екстра, екстрен, имобилен, имитация, имитирам, иморален, имортален, импорт, импортирам, импортъор, имуществен, интервенирам* и др., а във втория употребата му е спорадична. Със същата цел се прилагат и бележки и пояснения като *чужд.* или *чуж.* (чуждица), *непотреб. чужд.* (непотребна чуждица), *лишна чужд.* (лишна чуждица), *неблг.* (небългарско), *вм. блг.* (вместо българското), които се включват при заглавки, които са думи от чужд произход (турцизми, русизми, заемки от гръцки или от западноевропейските езици) или пък са производни от такива думи:

гѐга [...] *чуж.*: дълга кукáта на единия край тояга [...].

дуурутма̀къ! § *м., тур.* doghrutmak *гл.* [...].

жѝдкость ! § *ж., рус.; вм.* течность.

иму̀щество *неблг.; рус.* имущество *от сег. дей. прич.* имущий [...].

продуктѝвен *непотреб. чужд. прил. м.* производителен [...].

профѝт *м. грц. непотреб. чужд. вм.* пророк.

С подобни бележки или със символ §! (!§) са снабдени и чужди думи и техни производни, когато са употребени от автора в дефиниция (срв. по-долу речниковите статии за *натуралист, нация, обезсърдителен*) или са приведени като синоними на заглавката (например бележка *чужд.* присъства при *авиатор* – синоним при *летец*, *дефицит* при *недостиг*, *диспозия* при *нрав*, *инициатор* при *начинател*, *капризен* при *лих*, *креват* при *легало*, *мизерия* при *нищета*, *морален* при *нравоучителски*, *морализаторство* при *нравоучителство*, *непропорционално* при *несъразмерно*, *окуражавам* при *насърдчавам*, *парола* при *лозинка*, *пасажерски* при *пътнически*, *процент* при *лихва*, *рекрут* при *новобранец*, *тарифа* при *разпис*, *факултативен* при *незадължителен*, *физиономия* при *лице*, *хетерогенен* при *несроден* и др.). Срв. също:

духа̀ло *с.* [...] *фр.* ! § евантайль [...].

изнена̀да *ж.* [...] *непотреб. чужд. фр.* сюрприз! [...].

натуралѝст 2. *погреш. и непотреб.* за естественик, естествоизпитател, природоизпитател, изследвач на природата.

начинание *сц. с. книж. стар.* [...] *непотреб. чужд. (от лат. кор.)* инициатива = *бълг.* почин (лат. *initium* ‘почин, почетък, начало’).

национален, -лни, *прл. м. лишина чужд. от фр. national (кор. лат. в natus ‘ден’)* [...].

нация *ж.* непотребна заемка (*лат. natio, фр. nation*), която не значи нищо повече от народ, в смисъл на еднородци, люде, които са от един голям род и говорят един свой общ, общонароден или всенароден (*чужд. непотреб. национален*) език.

обезсърдчавам *правя нкг. да остане без смелост, да няма смелост, чуж. кураж за нщ.*

пустинник [...] *непотреб. чужд. (грц.) еремит.*

Направеният преглед показва, че в лексикографските подходи и техники, прилагани в БТР, се открояват редица специфики, които отличават труда както от познатите по време на създаването му образци в българското речниково дело, така и от съвременната лексикографска практика у нас, като му придават уникален характер. Основният съставител на речника – Ст. Младенов – е личност с изключителна ерудиция, полиглот, владеещ близо 30 езика, и учен от световна класа с неоспорими приноси в областта на сравнително-историческото езикознание, диалектологията, етимологията, славистиката, българистиката и пр. (Младенов/Mladenov 1992; Крумова-Цветкова, Джунова/Krumova-Tsvetkova, Dzhunova 2013 и др.). Широкият диапазон от научни интереси на автора намира отражение и в неговата лексикографска дейност. Въпреки че е озаглавен „тълковен речник“, БТР всъщност представя богата и разнообразна лингвистична, културологична и енциклопедична информация, далеч надхвърляща обичайното за тълковната лексикография (в нейното съвременно състояние) описание. В речника детайлно се изяснява етимологията на заетата и немалка част от домашната лексика; привеждат се преводни съответствия от различни езици; извършва се семантизиране с помощта на преводен еквивалент; дават се подробни сведения с енциклопедичен и лингвокултурологичен характер (понякога напълно заместващи лексикографската дефиниция); изчерпателно се описва словният имот на българските говори с отбелязване (макар и не във всички случаи) на териториалното разпространение на лексемите и разнообразието в лиците им; широко (макар и без изчерпателност) се отразява ономастична лексика, често със сведения за произход, словообразователни отношения, вътрешноезикови и междуезикови успоредици; обръща се внимание на грешки в изписването, изговора или употребата на думите и пр. Въпреки че възприетите от автора походи далеч невинаги са системно и непротиворечиво прилагани в труда, те очертават пресечните точки, в които БТР показва сходство с лингвистични речници от други жанрове, например двуезичен, етимологичен, ономастичен, диалектен, правописен речник и пр., както и с енциклопедичните речници. Трудът на Младенов има новаторски характер, тъй като съдържа в зародиш елементи, които едва десетилетия по-късно ще намерят реализация в някои сравнително по-нови речникови жанрове като например етнолингвистичните речници и речниците на езиковите трудности. Комплексността на информацията при описанието на онимите в БТР пък показва допирни точки с някои съвременни концепции за създаване на ономастични речници, базиращи се на установяване на „семантична тъждественост или съотносимост, асоциативна референтност, структурна съпринадлежност“ между отделните имена (Парашкевов/Parashkevoy 2021).

Наблюдаването в БТР съчетаване на елементи и техники, характерни за различни речникови типове и жанрове, се дължи, от една страна, на не съвсем детайлно разработената за времето си лексикографска концепция, залегнала в основите на речника –

обстоятелство, което е следствие от все още твърде слабото развитие на лексикографската теория в нашето езикознание по това време, във връзка с което се е налагало да се търсят чуждестранни лексикографски модели. От друга страна, някои от описаните особености на БТР (например практиката за привеждане на преводни съответствия към тълкуваните единици) са отглас от характерния за предходния период в развитието на българската лексикография жанров синкретизъм.

През първата половина на XX век обаче, когато голяма част от познатите и днес речникови жанрове вече съществуват самостоятелно, жанровият синкретизъм е изместен от жанрова хибридизация, която в повечето случаи е преднамерено търсена. Ярки примери в това отношение са „Етимологически и правописен речник на българския книжовен език“ (София, 1941) от Стефан Младенов, както и „Правописен речник на българския книжовен език с посочване изговора и ударението на думите“ (София, 1933) от Ст. Романски, който съдържа също елементи на правоговорен и тълковен речник.¹⁹ Отчетливи (макар и не съвсем системно реализирани) опити за жанрова хибридизация откриваме и в БТР (вж. по-подробно Благоева/Blagoeva 2020).

„Български тълковен речник с оглед към народните говори“ от Стефан Младенов може да се определи като първи опит за разработване на универсален речник на българския език, в който да се предостави комплексна и изчерпателна лингвистична (а в някои случаи – и енциклопедична) информация за българския словен състав, макар че този опит все още не почива върху експлицитна теоретична обосновка и не е осъществен последователно и цялостно.

ЛИТЕРАТУРА

- Александрова 2020: *Александрова, Т.* „Етимологически и правописен речник на българския книжовен език“ и възгледите на Стефан Младенов за правописното устройство на българския език. – В: Българският език – исторически и съвременни аспекти. Сборник в чест на 140 години от рождението на акад. Стефан Младенов. София: Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, 76-88 (Aleksandrova 2020: *Aleksandrova, T.* „Etimologicheski i pravopisen rechnik na balgarskiya knizhoven ezik“ i vazgledite na Stefan Mladenov za pravopisnoto ustroystvo na balgarskiya ezik. – V: *Balgarskiyat ezik – istoricheski i savremenni aspekti. Sbornik v chest na 140 godini ot rozhdenieto na akad. Stefan Mladenov.* Sofia: Institut za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“, 76-88).
- Андрейчин 1956: *Андрейчин, Л.* Грижите на академик Стефан Младенов за проучването и устройството на българския книжовен език. – Български език, № 1, 19-26 (Andreychin 1956: *Andreychin, L.* Grizhite na akademik Stefan Mladenov za prouchvaneto i ustroystvoto na balgarskiya knizhoven ezik. – *Balgarski ezik*, № 1, 19-26).
- Андрейчин 1975: *Андрейчин, Л.* Речникът на Найдено Геров. – В: Геров, Н. Речник на българския език. Част 1. Фототипно издание. София: Български писател, XXII-XXXVI (Andreychin 1975: *Andreychin, L.* Rechnikat na Nayden Gerov. – V: *Gerov, N.* Rechnik na balgarskiya ezik. Chast 1. Fototipno izdanie. Sofia: Balgarski pisatel, XXII-XXXVI).

¹⁹ В коментар за речника на Ст. Романски Ст. Буров посочва: „Това съчетание на правописен речник с елементи на тълковен, изоставено неоснователно впрочем по-късно в лексикографската практика, е изключително полезно за ползвателите, то е едно богатство на речника и в никакъв случай не накърнява неговото основно правописно предназначение. Още тогава тази практика е не само отбелязана, но и оценена като положителна в рецензията на Любомир Милетич.“ (Буров/Burov 2011).

- Аргиров, Младенов, Теодоров-Балан, Цонев 1920: *Аргиров, Ст., Ст. Младенов, А. Теодоров-Балан, Б. Цонев*. 25 думи за български тълковен речник. Изработени по искане от Академията. София: Държавна печатница (Argirov, Mladenov, Teodorov-Balan, Tsonev 1920: *Argirov, St., St. Mladenov, A. Teodorov-Balan, B. Tsonev*. 25 dumi za balgarski talkoven rechnik. Izraboteni po iskane ot Akademiata. Sofia: Darzhavna pechatnitsa).
- Атанасова 2020: *Атанасова, А.* Многопредставъчните глаголи в „Български тълковен речник“ на Стефан Младенов. – В: Българският език – исторически и съвременни аспекти. Сборник в чест на 140 години от рождението на акад. Стефан Младенов. София: Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, 134-151 (Atanasova 2020: *Atanasova, A.* Mnogopredstavachnite glagoli v „Balgarski talkoven rechnik“ na Stefan Mladenov. – V: *Balgarskiyat ezik – istoricheski i savremenni aspekti. Sbornik v chest na 140 godini ot rozhdenieto na akad. Stefan Mladenov*. Sofia: Institut za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“, 134-151).
- Благоева 2020: *Благоева, Д.* Начини за семантизация на лексиката в непубликувания втори том на „Български тълковен речник“ от Стефан Младенов. – В: Българският език – исторически и съвременни аспекти. Сборник в чест на 140 години от рождението на акад. Стефан Младенов. София: Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, 89-103 (Blagoeva 2020: *Blagoeva, D.* Nachini za semantizatsia na leksikata v nepublikuvaniya vtori tom na „Balgarski talkoven rechnik“ ot Stefan Mladenov. – V: *Balgarskiyat ezik – istoricheski i savremenni aspekti. Sbornik v chest na 140 godini ot rozhdenieto na akad. Stefan Mladenov*. Sofia: Institut za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“, 89-103).
- Благоева 2021: *Благоева, Д.* За словника на неиздадения втори том на „Речник на българския език“ от Стефан Младенов. – В: *Języki słowiańskie dziś: w kręgu kategorii, struktur i procesów*. Red. A. Kiklewicz, J. Mazurkiewicz-Sułkowska, J. Banasiak, Warszawa – Łódź: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 63-78 (Blagoeva 2021: *Blagoeva, D.* Za slovnika na neizdadeniya vtori tom na „Rechnik na balgarskiya ezik“ ot Stefan Mladenov. – V: *Języki słowiańskie dziś: w kręgu kategorii, struktur i procesów*. Red. A. Kiklewicz, J. Mazurkiewicz-Sułkowska, J. Banasiak, Warszawa – Łódź: Instytut Slawistyki Polskiej Akademii Nauk, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 63-78).
- Боров 1923: *Боров, Т.* Речника на Найден Геров. София. (Borov 1923: *Borov, T.* Rechnika na Nayden Gerov. Sofia).
- БТР 1951: *Младенов, Ст.* Български тълковен речник с оглед към народните говори. Т. 1. А – К. С донегдешното участие на А. Теодоров-Балан. София: Държавно книгопечатно предприятие „Дечо Стефанов“ (BTR 1951: *Mladenov, St.* Balgarski talkoven rechnik s ogled kam narodnite govori. T. 1. A – K. S donegdeshното участие на А. Teodorov-Balan. Sofia: Darzhavno knigopechatno predpriyatie „Decho Stefanov“).
- Буров 2011: *Буров, Ст.* Правописните речници на Стоян Романски. – В: Проф. д-р Върбан Върбов. 70 години. Юбилеен сборник. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, 33-64 (Burov 2011: *Burov, St.* Pravopisnite rechnitsi na Stoyan Romanski. – V: Prof. d-r Varban Vatov. 70 godini. Yubileen sbornik. Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 33-64).
- Влахова-Ангелова 2016: *Влахова-Ангелова, М.* Собствените имена в лингвистичните речници – тенденции в съвременната лексикографска практика. Лексикографията в началото на ХХІ в. София: Издателство на БАН „Проф.

- Марин Дринов“, 167-177 (Vlahova-Angelova 2016: *Vlahova-Angelova, M. Sobstvenite imena v lingvisticните rechnitsi – tendentsii v savremennata leksikograf-ska praktika. Leksikografiata v nachaloto na XXI v. Sofia: Izdatelstvo na BAN „Prof. Marin Drinov“, 167-177).*
- Караулов 1981: *Караулов, Ю. Н. Лингвистическое конструирование и тезаурус литературного языка. Москва: Наука (Karaulov 1981: *Karaulov, Ju. N. Lingvisticheskoe konstruirovane i tezaurus literaturnogo jazyka. Moskva: Nauka).**
- Колковска 2020: *Колковска, С. Представяне на системните отношения в „Български тълковен речник (с оглед към народните говори)“.* – В: *Българският език – исторически и съвременни аспекти. Сборник в чест на 140 години от рождението на акад. Стефан Младенов. София: Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, 104-113 (Kolkovska 2020: *Kolkovska, S. Predstavяne na sistemните otноsheniya v „Balgarski talkoven rechnik (s ogled kam narodните govori)“.* – V: *Balgarskiyat ezik – istoricheski i savremenni aspekti. Sbornik v chest na 140 godini ot rozhdenieto na akad. Stefan Mladenov. Sofia: Institut za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“, 104-113).**
- Костова 2020: *Костова, Н. За азбучно-гнездовия принцип и представянето на глаголите в „Български тълковен речник с оглед към народните говори“ на Стефан Младенов.* – В: *Българският език – исторически и съвременни аспекти. Сборник в чест на 140 години от рождението на акад. Стефан Младенов. София: Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, 114-125 (Kostova 2020: *Kostova, N. Za azbuchno-gnezdoviya printsip i predstavяneto na glagolite v „Balgarski talkoven rechnik s ogled kam narodните govori“ на Stefan Mladenov.* – V: *Balgarskiyat ezik – istoricheski i savremenni aspekti. Sbornik v chest na 140 godini ot rozhdenieto na akad. Stefan Mladenov. Sofia: Institut za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“, 114-125).**
- Крумova-Цветкова, Джунова 2013: *Крумova-Цветкова, Л., Е. Джунова. Академик Стефан Младенов – човекът, преподавателят, ученият: живот, посветен на науката. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“ (Krumova-Tsvetkova, Dzhunova 2013: *Krumova-Tsvetkova, L., E. Dzhunova. Akademik Stefan Mladenov – chovekat, преподаvatelъyat, ucheniyat: zhivot, posveten na naukata. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“).**
- Кузмова 2020: *Кузмова, М. Наблюдения върху лексикографската разработка на фразеологичния материал в „Речник на българския език“ от Найдeн Геров и „Български тълковен речник с оглед към народните говори“ от Стефан Младенов.* – В: *Българският език – исторически и съвременни аспекти. Сборник в чест на 140 години от рождението на акад. Стефан Младенов. София: Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, 152-163 (Kuzmova 2020: *Kuzmova, M. Nablyudeniya varhu leksikografskata razrabotka na frazeologichniya material v „Rechnik na balgarskia ezik“ ot Nayden Gerov i „Balgarski talkoven rechnik s ogled kam narodните govori“ ot Stefan Mladenov.* – V: *Balgarskiyat ezik – istoricheski i savremenni aspekti. Sbornik v chest na 140 godini ot rozhdenieto na akad. Stefan Mladenov. Sofia: Institut za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“, 152-163).**
- Кювлиева-Мишайкова 1998: *Кювлиева-Мишайкова, В. Българското речниково дело през Възраждането. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“ (Kyuvlieva-Mishaykova 1998: *Kyuvlieva-Mishaykova, V. Balgarskoto rechnikovo delo prez Vazrazhdaneto. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“).**

- Летопис 1919: Летопис на Българската академия на науките за 1915-1917, кн. IV (Letopis 1919: Letopis na Balgarskata akademiya na naukite za 1915-1917, kn. IV.).
- Летопис 1924: Летопис на Българската академия на науките за 1921-1922, кн. VI (Letopis 1924: Letopis na Balgarskata akademiya na naukite za 1921-1922, kn. VI.).
- Машалова-Начева 1967: *Машалова-Начева, Е.* Принос към изследване изворите на речника на Найден Геров. – Известия на Института за български език, кн. XIV, 103-238 (Mashalova-Nacheva 1967: *Mashalova-Nacheva, E.* Prinos kam izsledvane izvorite na rechnika na Nayden Gerov. – Izvestiya na Instituta za balgarski ezik, kn. XIV, 103-238).
- Младенов 1934: *Младенов, Ст.* Българската реч в Солун и Солунско. – В: Сборник Солун. София: Възпитателите и възпитаниците от Солунските български гимназии, 44-63 (Mladenov 1934: *Mladenov, St.* Balgarskata rech v Solun i Solunsko. – V: Sbornik Solun. Sofia: Vazpitatele i vazpitanitsite ot Solunskite balgarski gimnazii, 44-63).
- Младенов 1992: *Младенов, М.* Акад. Стефан Младенов (1880-1963) бележит представител на българското езикознание. – В: Младенов, Ст. Избрани произведения. София: Наука и изкуство, 7-21 (Mladenov 1992: *Mladenov, M.* Akad. Stefan Mladenov (1880- 1963) belezhit predstavitel na balgarskoto ezikoznanie. – V: Mladenov, St. Izbrani proizvedeniya. Sofia: Nauka i izkustvo, 7-21).
- Панчев 1908: *Панчев, Т.* Допълнение на българския речник от Найден Геров. Пловдив (Panchev 1908: *Panchev, T.* Dopolnenie na balgarskiya rechnik ot Nayden Gerov. Plovdiv).
- Парашкевов 2021: *Парашкевов, Б.* Концепция за лексикон на семантично съотносими и структурно съпринадлежни фамилни имена. – Български език, № 2, 13-22 (Parashkevov 2021: *Parashkevov, B.* Kontseptsia za leksikon na semantichno saotnosimi i strukturno saprinadlezhni familni imena. – Balgarski ezik, № 2, 13-22).
- Попов 2002: *Попов, Д.* Теоретичен анализ на лексикографските принципи на Български тълковен речник на Стефан Младенов. – В: Проблеми на българската лексикология, фразеология и лексикография. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 285-349 (Popov 2002: *Popov, D.* Teoretichen analiz na leksikografskite printsipi na Balgarski talkoven rechnik na Stefan Mladenov. – V: Problemi na balgarskata leksikologia, frazeologia i leksikografia. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. Marin Drinov“, 285-349).
- Русинов 1990: *Русинов, Р.* Из историята на „Български тълковен речник с оглед към народните говори“ (1927-1951) от Стефан Младенов „с донегдешното участие“ на А. Т.-Балан. – Списание на БАН, № 2, 23-32 (Rusinov 1990: *Rusinov, R.* Iz istoriata na „Balgarski talkoven rechnik s ogled kam narodnite govori“ (1927-1951) ot Stefan Mladenov „s donegdeshното uchastie“ na A. T.-Balan. – Spisanie na BAN, № 2, 23-32).
- Сумрова 2020: *Сумрова, В.* Феминативите в „Български тълковен речник с оглед към народните говори“ на Стефан Младенов. – В: Българският език – исторически и съвременни аспекти. Сборник в чест на 140 години от рождението на акад. Стефан Младенов. София: Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“, 126-133 (Sumrova 2020: *Sumrova, V.* Feminativite v „Balgarski talkoven rechnik s ogled kam narodnite govori“ na Stefan Mladenov. – V: Balgarskiyat ezik – istoricheski i savremenni aspekti. Sbornik v chest na 140 godini ot rozhdenieto na akad. Stefan Mladenov. Sofia: Institut za balgarski ezik „Prof. Lyubomir Andreychin“, 126-133).

- Теодоров-Балан, Цонев 1916: *Теодоров-Балан, А., Б. Цонев*. Предложение и план за речник на българския език, който да изработи и издаде Българската академия на науките. София: БАН (Teodorov-Balan, Tsonev 1916: *Teodorov-Balan, A., B. Tsonev*. Predlozhenie i plan za rechnik na balgarskiya ezik, koyto da izraboti i izdade Balgarskata akademiya na naukite. Sofia: BAN).
- Чолакова 1969: *Чолакова, Кр.* Българска лексикография и лексикология. – Български език, № 4-5, 377-383 (Cholakova 1969: *Cholakova, Kr.* Balgarska leksikografia i leksikologia. – Balgarski ezik, № 4-5, 377-383).
- Чолакова 1978: *Чолакова, Кр.* Българската лексикография в миналото и днес. – В: Въпроси на българската лексикология. София: Народна просвета, 159-179 (Cholakova 1978: *Cholakova, Kr.* Balgarskata leksikografia v minaloto i dnes. – V: Vaprosi na balgarskata leksikologia. Sofia: Narodna prosveta, 159-179).
- Чоролеева 2008: *Чоролеева, М.* История и современное состояние болгарской лексикографии. – В: Теория и история славянской лексикографии. Москва: Институт русского языка им. В. В. Виноградова Российской академии наук, 44-68 (Choroleeva 2008: *Choroleeva, M.* Istoria i sovremennoe sostojanie bolgarskoj leksikografii. – V: Teoriya i istoriya slavyanskoj leksikografii. Moskva: Institut russkogo yazyka im. V. V. Vinogradova Rossijskoj akademii nauk, 44-68.).
- Чоролеева 2018: *Чоролеева, М.* Въпроси на лингвистиката. София: Авангард Прима (Choroleeva 2018: *Choroleeva, M.* Vaprosi na lingvistikata. Sofia: Avangard Prima).